

ИСТОРИЈА И ПРОБЛЕМИ ПРЕВОЂЕЊА ЗА ДЕЦУ

Факултет за образовање
учитеља и васпитача,
Универзитет у Београду

(Тијана Тропин. *Поетика превођења за децу: о неким особинама
превода књижевности за децу у периоду групе Југославије.*
Београд: Институт за књижевност и уметност, 2022, 323 стр.)

Шта знамо – прецизније, шта подразумевамо под појмом класика светске књижевности за децу? У којој мери су књиге из наше читалачке свести сагласне с оригиналним текстом – или (у којој мери) од њега удаљене? Чија је уредничка воља одабирала дела која ће се преводити и дела која неће (начин на који ће бити преведени је засебно питање)? Тиме су обликоване представе генерација младих читалаца о светској књижевности. У којој мери би представе о томе шта чини корпус књижевности за децу биле другачије да су уредници издавачких кућа или часописа начинили сасвим другачије изборе данас не можемо знати, али важно је рећи да су оне биле условљене идеолошким, педагошким, културолошким или, напросто, субјективним представама о томе шта је пожељно да деца у овој средини читају а шта није. Треба имати у виду да је присуство или одсуство одређеног типа прозе или одређених типова јунака, па и видова мотивације нужно имало утицаја и на развој националне књижевности. На размишљање о овим и многим другим питањима покреће нас студија Тијане Тропин у којој се истражују два основна питања: историја преводаштва књига за децу и типови интервенција на оригиналним текстовима.

Монографија *Поетика превођења за децу* у себи сабира више научних поља и проблема: поетичка питања превођења, модалитете поступања с оригиналом, дијахронијски увид у превођење дела за децу, као и друштвени и културолошки контекст различитих епоха који је условљавао не само однос према изворном тексту, већ и сâм одабир дела за превођење. Сва ова питања не би могла бити ваљано истражена да ауторки није својствен темељан увид у друштвени и културни статус књижевности за децу, те питања њеног поетичког развоја. Такође, приступање вишеплански постављеном истраживању подразумева добро познавање начела

преводиличке делатности, увид у њен историјски развој и познавање природе књижевности за децу и младе. Верујем да разлог за одабирање корпуса истраживања проистиче не само из ауторкиног бављења обема дисциплинама и из евидентне неистражености српске преводне књижевности за децу, већ и из чињенице, што постаје сасвим јасно из ове студије, да су се преводиоци књига за децу и њихови уредници знатно слободније односили према изворном тексту у односу на књижевност „за одрасле“. Тај однос последица је особеног, идеолошки обликованог виђења улоге коју књижевност за децу треба да испуњава:

Ауторска и преводиличка поетика укрштају се, тако, са прихваћеним ставовима о жанровским и естетским одликама књижевности за децу у полазној и циљној култури. На преводиличка решења и преводиличку поетику мање ће утицати теорија превођења актуелна у датом тренутку, а више пракса и важећа педагошка начела у циљној култури. (...) Изузетно јак утицај на обликовање превода извршиће – ма колико провизорно било – одређење узраста потенцијалног читаоца; коначно, политичка идеологија имплицитно присутна у оригиналу може бити измењена, пригушена или реактуелизована, у зависности од односа циљне културе према оригиналном тексту.

Ауторка наводи мишљење Бориса Хлебца у *Ойшћим начелима йревођења* који преводне за децу и омладину квалификује као „претежно прагматичке“, што подразумева лежеран однос према изворнику.

Значајан чинилац корпуса књижевности за децу уз националну јесте и светска, то јест преводна књижевност. Самим тим, сваки увид у историјат преводне књижевности за децу јесте истовремени увид у развој овог вида књижевности у целини. Питања присуства (или одсуства) одређених класика светске књижевности међу српским читаоцима кроз векове утицала су на обликовање свести о томе шта је књижевност за младе читаоце, па, следствено томе, и на саму књижевну продукцију.

Важно је напоменути како се на почецима књижевности за децу (у 18. и 19. веку) налазе управо препеви, адаптације или посрбе познатих дела светске књижевности, из чега постепено почиње да се развија и оригинална књижевност. У тексту се с разлогом указује на чињеницу да су се препевима и прерадама бавили неки од цењених писаца, почев од Јована Јовановића Змаја. Многи од препева (у које спадају и неке од данас најпознатијих песама) временом су урасли у Змајев ауторски корпус за децу. Тиме је Змајев преводилички рад и непосредно подстакао, верујемо, и (у извесној мери) усмерио његов ауторски опус за децу, из чега је јасно видљив значај превода за развој овог књижевног поља:

(...) преводиоци дела намењених деци код нас често су били цењени аутори, не искључиво дечје књижевности (Јован Јовановић Змај, Станислав

Винавер, Александар Вучо, Десанка Максимовић, Григор Витез, Драго-слав Андрић), тако да су преведена дела вршила плодан утицај на њихово властито стваралаштво, али су и одређене измене у преводима условљене њиховим стваралачким погледима на књижевност.

Сви аспекти предузетог истраживања обрађени су темељно, аналитично и проблемски. Из ваљаног научног приступа, познавања материје и синтетичног закључивања произлази и језгровитост у излагању и аргуменацији, па се студија чита с великим задовољством. Тијана Тропин успела је не само да са сигурношћу конструише своју научну замисао, већ је излагање обликовала налик научнопопуларном штиву које држи пажњу занимљивошћу своје материје.

Први део истраживања анализира стање у теорији превођења и релевантну литературу о превођењу. У српској науци има драгоцених појединачних текстова, али се у монографијама посвећеним превођењу не разматрају питања превођења књижевности за децу или се њима приступа бочно („На српском говорном подручју аналитички радови овог карактера новијег су датума и често због ограниченог обима оријентисани на мање поље рада или један конкретан проблем“), а начелних, теоријских разматрања превођења књижевности за децу у Србији готово и да нема.

После прегледа теоријских приступа ауторка успоставља периодизацију у превођењу овог вида књижевности. Тијана Тропин сматра да се периодизацијске етапе поклапају с етапама у развоју књижевности за децу у целини и издваја три периода: *прва епха* подразумева висок степен доместикације, тј. локализације превода и често уношење додатних дидактичних елемената, као и питање „посрба“; преводи *групе епохе*, настали између два светска рата, одликују се већом верношћу оригиналу, али су по правилу и даље у великој мери локализовани (издања Цвијановића – *Пиноккио* Карла Колодија (као *Нејослушни Тија*, 1922), *Срце* Едмонда де Амичиса (1922), *Књија о цунџи* Радјарда Киплинга (под насловом *Голишан*, 1924) садрже велика одступања од оригиналног текста). Ауторка сматра Станислава Винавера „можда најзначајнијим а свакако најпознатијим српским преводиоцем двадесетог века: његови преводи и адаптације класика попут *Алисе у чаробној земљи* (1923) отворили су пут према рецепцији тих дела у нашој књижевности за децу“. Винавер је, по њеном суду, уз Живојина Вукадиновића (едиција *Злајзна књија*) најзначајнији преводилац књига за децу у међуратној књижевности, чиме је „пресудно обликовао савременији профил српске преводне књижевности за децу“. Трећа епоха обухвата период после Другог светског рата и југословенски, социјалистички контекст, обележен идеолошком цензуром.

Представе социјалистичке епохе о детињству и питања цензуре видљиве су из *Трећих београдских преводилачких сусрећа* 1977. го-

дине, објављених у зборнику *Преводна књижевност*.¹ Ауторка закључује како преводилачки ставови ипак нису били монолитни и строго усклађени с партијским захтевима. Напротив, питање оправданости идеолошке цензуре било је праћено полемичким расправама. Преводиоци који су вршили адаптације често су их свесно прикривали, што сведочи о осећању нелагоде због учињеног: „адаптатори су били неугодно свесни чињенице да се њихов рад може назвати и цензуром, што је доводило до трагања за еуфемизмима и оправдањима интервенција на тексту“ (Тропин 2022: 42).

Било је и оних који су се отворено залагали за идеолошку цензуру. Међу радикалније поборнике спада уредник и преводилац Угљеша Крстић.² Он чак предлаже својеврсну типологију у адаптирању текста: реструктурисање *забавној* („разлике у култури и начину живота могу изазвати другачију читалачку рецепцију текста, па га је стога неопходно допунити“); реструктурисање *васийијној* („елизије или драстичне промене идеолошки непожељних исказа“) и реструктурисање *йоучној* – „објашњења реалија или налажење преводног еквивалента“ (Тропин 2022: 33). Иако су његови ставови на Трећим преводилачким сусретима изазвали расправу, Крстић је остао при своје мишљењу.

Систематизујући типологију интервенција у преводу, Тропин издваја: 1. *локализацију, њосрбљивање* – темељно прерађивање дела и преношење радње у домаћу средину, уз доследно мењање имена ликована и вршење свих неопходних измена; 2. *језичко њоједностављивање*; 3. *садржинско њоједностављивање* – изостављање одређених наративних делова, да се оно дечјим читаоцима учини занимљивијим, или због настојања да се дело учини етички или педагошки прихватљивијим, што доводи и до примера класичне цензуре.

Најрадикалнији облик цензуре јесте непревођење књиге (*Хронике Нарније* К. С. Луиса нису превођене код нас све до средине деведесетих година прошлог века због превише очигледне хришћанске алегорије). Ту је, затим, делимична цензура, изостављање мањег или већег дела текста. Ауторка наводи како су *Хајги, Срце, Пинокио*, приповетке Андреја Платонова, Балантајново *Корално осјерво* мењани тако да буде сачуван њихов сиже, али уз изостављање идеолошки неподесних делова или неопходног историјског контекста.

Пресудан утицај на политику превода имали су личност уредника, то јест његови ставови о књижевности за децу – питања као што су: „да ли уредник одобрава употребу фуснота, подстиче

1 *Преводна књижевност, зборник радова Трећих београдских ѡреводилачких сусрећиа, 5–9. децембар 1977*, Београд: Удружење књижевних преводилаца Србије, 1979.

2 Реч је о излагању под називом „Особености преводилачког задатка на савременим књижевним текстовима за предшколски и млађи школски узраст“, у: *Преводна књижевност, зборник радова Трећих београдских ѡреводилачких сусрећиа, 5–9. децембар 1977*, Београд: Удружење књижевних преводилаца Србије, 1979, 35–40.

скраћивање текста, инсистира на важности паратекста, да ли је склон савременој или традиционалној илустрацији, и коначно – да ли је уредник уопште свестан традиције дечје књижевности?“

Проблем је значајнији но што би се могло претпоставити а шири се на поље целокупне књижевности за децу. Уредници обликују идентитет превода у тој мери да се јасно препознаје стил конкретних преводилачких стилова по едицијама: *Плаве ишнице* (Жика Богдановић), *Дечје књије* (Марија Крсмановић), *Златне књије* (Угљеша Крстић), едиције *Расјуси* у Нолиту (Мирјана Стефановић) и сл. То је, дакако, утицало и на врсту и опсег адаптација у преводима, информативност, односно непостојање паратекста, при чему је улога уредника често била битнија од самог преводиоца. Осим тога, чињеница да су одлуке о превођењу биле условљене не само идеолошким или дидактичким начелима, већ и родним аспектима књига доводи до неугодних закључака о родној маргинализацији која се спроводила од најранијег узраста кроз преводе. Ауторка наводи како списак превода Живојина Вукадиновића, уредника *Златне књије*, открива да су превођени превасходно авантуристички романи, који су тематским особеностима погодни за дечачку читалачку публику а да нису превођена дела с јунакињама, па је *Хајди* Јохане Шпири такорећи једини роман с девојчицом као јунакињом (уз Пушкинову *Катјеианову кћи*). Будући да је корпус преведене књижевности био перципиран као корпус класика, из тога су произлазили и различити закључци и представе о томе *швајцарски чини најважнија дела у швајцарској књижевности за децу*. Те представе утицале су, коначно, и на претпоставке деценија проучавалаца књижевности за децу и младе. То само указује у којој мери је невидљива уредничка рука била „моћно оруђе у формирању канона дечје књижевности“.

Средишњи део монографије посвећен је студијама случаја, односно компаративним тумачењем историје превода појединачних дела:

Класици дечје књижевности су захвални за овај тип анализе, пре свега јер функционишу као лакмус-папир превода: то су дела која су превођена више пута, у различитим епохама, и за циљне групе читалаца које су се међусобно битно разликовале. На вишеструко, поновљено превођењем делима се може пратити свака промена у општем стању преводилачке струке, смена преводилачких парадигми, као и промене у вредновању књижевности за децу.

Анализирају се модалитети адаптација, компаративно се тумаче одабрана преводилачка решења и налазе разлози из којих су одабрана. Приметна је сигурност у вредновању мање и више успешних преводилачких поступака, конкретних решења, уз аргументовану вредносну хијерархизацију целокупног духа превода. Упоредна анализа открива и да су многи преводи умногоме преузети или ва-

рирани постојећи преводи. Као посебан проблем у неким издањима јавља се одређивање идентитета преводиоца: из најразличитијих разлога често нису потписивани аутори превода.³

Студије случаја обухватају компаративне анализе превода приче *Никиџа* Андреја Платонова, *Срца* Едмонда де Амичиса, романа *Алиса у Земљи чуда* и *Алиса с друге стране оледала* Луиса Керола, *Хајди* Јохане Шпири, *Књије о џунџи* и *Изистинских (Истинијих) џрича* Радјарда Киплинга, *Срећној џринца* Оскара Вајлда и *Раздојника Хоценџлоца* Отфрида Пројслера. Примери су одабрани по различитим начелима како би се указало на различите видове модификовања текста. Ове анализе откривају дубину и ширину преводачких интервенција у оригиналном тексту: од промене пола јунака (на пример Ластавица уместо Ластан у Вајлдовој параболу), преко посрбљивања имена, топографије и историјских околности, укључивања ауторских микроцелина у превод (идеолошки непожељни одломци, нпр. с јасном хришћанском симболиком се мењају), до значајног сажимања дела (изостављање које се креће од појединачних одломака или поглавља до више од половине укупног текста):

из исказа цензора и адаптатора лако је издвојити прагматични став према коме књижевни текст за децу није уметничко дело, већ је превасходно наменске природе, а евентуална естетска функција подређена је педагошкој. То води до врло слободних приступа превођењу; у случају врло изражене педагошке функције неке адаптације, статус класика не представља заштиту за интегрални текст.

Важан јунак ове студије је Станислав Винавер, који је утицао на генерације преводаца. Винавер је нудио неконвенционална и креативна решења, уверен да је важније пренети дух и стил текста домаћем читаоцу него дословно превести текст; дакле, његове интервенције проистичу из превасходно уметничких порива („дозвољавајући себи крајњу песничку слободу“). Иако његови преводи нису увек издржали пробу времена, они поседују основне особине које се цене у књижевности за децу: „маштовитост, поетичност, слободу и креативност језика, одсуство дидактичног елемента (или бар његову ненаглашеност) и, пре свега, хумор.“

Научна монографија Тијане Тропин *Поеџика џревођења за децу* у издању Института за књижевност и уметност обликована је

³ Тијана Тропин скреће пажњу на књижевноисторијску занимљивост у вези с Десанком Максимовић. Наиме, у периоду док је Радован Зоговић био у немилости режима, списатељица је прихватила да потписује његове преводе како би му финансијски помогла: „Десанка Максимовић је под својим именом објављивала његове препеве совјетских песникања, а њему предавала добијене хонораре. По природи ствари, вероватно су бројни слични случајеви који нису изашли на видело и који се данас не могу до краја осветлити – Сибиновић је овај податак сазнао захваљујући томе што је Десанка Максимовић пристала да се ти препеви 1988. појаве под Зоговићевим именом, и исказу Зоговићеве супруге Вере“ (1999: 84–92).

плански и студиозно и изведена убедљиво, с добрим дубинским познавањем поетичког развоја преводне књижевности за децу, као и њеног целокупног корпуса – без чега не би било ни могуће ваљано сагледавање овог комплексног књижевног вида. Нема научних монографија, бар по мом сазнању, посвећених превођењу књижевности за децу. Значај студије односи се не само на систематизовање знања о неистраженој области. Њоме се указује на дубоку условљеност књижевности за децу (преводне и националне) доминантним представама о детињству у једној културној епохи и отварају нова питања, будући да се јасно показује како су измењена и цензурисана дела градила читалачку свест многих генерација. Због тога она представља драгоцен допринос изучавању преводаштва – и књижевности за децу у Србији.